
ANDRIĆEV PRIPOVJEDAČKI POSTUPAK

Marijana Terić

In this paper particular attention is paid to the narrative techniques of Ivo Andrić, the author who through his writing created a literary encyclopaedia of life in the Balkans. The multiplicity of his narrative art is also recognised in the interfusion of the present and the past, of the oneiric and the real, the referential and the poetic, whereat the most recognisable characteristic of the author's creative process is the conciseness of telling. Through an analytical overview of certain works, particular attention is paid to the function of telling stories which, according to Andrić's words, contain the real history of humanity.

Ovaj rad posvećen je narativnim tehnikama kojima Ivo Andrić kreira umjetnički svijet svojih djela. Kao autor evropske i svjetske književnosti, klasičan i moderan stvaralac i jedan od najprevođenijih južnoslovenskih pisaca, Andrić je svojim literarnim tvorevinama ostvario *književnu enciklopediju života na Balkanu*.¹ Posmatrajući njegovo djelo od poezije, preko

¹ Miodrag Pavlović, „Jedan pogled na Andrićevo delo“, *Zbornik radova o Ivi Andriću*, ur. A. Isaković, Beograd, 1977, str. 204.

poetsko-meditativne proze, narativne proze do esejističko-kritičke proze, saznajemo da je riječ o specifično modelovanome univerzumu koji otkriva bogatstvo motiva, jezika i stilskih postupaka. Organizujući narativne tekstove na nivou ekstradijegeze, Andrićev pripovjedač otpočinje priču zauzimajući poziciju objektivnoga hroničara, pri čemu se u kritičkoj literaturi često govori o prividnome realizmu Andrićeva pripovijedanja. Iako je pojam prividnoga realizma u određenoj stvaralačkoj fazi posmatran kao negativna determinanta Andrićeve proze², kasnije je prihvaćen kao *izvanredno pogodan izraz kojim se mogao kritički iskazati smisao onoga što 'kazuje čitava Andrićeva literatura, raspeta između sna i jave, naslućivanja i neminovnosti'*.³ U tome smislu, zanimljiva je autorova konstatacija: „Ne znam da li je ovo što ja radim, i kako radim, realizam, ali vjerujem da je – realnost!“⁴ S obzirom na to da njegova pripovjedačka proza nastaje iz drevnih priča, mita, legende, Andrić strukturira polivalentna literarna tkiva koja ga determinišu kao strogoga naučnika, istoričara, ali i autora filozofskih usmjerenja. Specifičnost njegova pripovjedačkog tkanja vidi se u snažnome oslanjanju na istorijsku građu, koju prilagođava novome i modernome načinu pripovijedanja. Iako majstorstvo transformisanja istorijskoga materijala u umjetnička ostvarenja stvara iluziju istorijske istine, *za Andrićeva dela se može reći da pružaju mnogo više istine od suvih, činjenično tačnih istorijskih dokumenata, jer njihov autor traži i nalazi ono što je bitno za*

² Đorđe Jovanović je, između dva rata, negativno obilježio Andrićevo pripovjedačko opisivanje Bosne.

³ Radovan Vučković, *Velika sinteza (O Ivi Andriću)*, Svjetlost, Sarajevo, 1974, str. 401.

⁴ Ivo Andrić, *Znakovi pored puta*, Oktoih: Jumedija mont, Podgorica, 2007, str. 189.

*ljude i njihov istorijski život, ne kostim, dekor i pojedinačna zbivanja nego ono što je opšte i duboko karakteristično za život naših naroda, pa i za sudbinu čovečanstva uopšte.*⁵ Budući da se Andrićev pripovjedač vraća iskustvu naroda, arhivska građa, zapisi, dokumenti, svjedočanstva najrazličitijih oblika, dnevnici, hronike, spomenici kao i usmena predanja predstavljaju pretekst i povod za dočaravanje prošlosti.⁶ Iz toga razloga, višestrukost Andrićeva pripovjedačkog umijeća prepoznajemo u prožimanju prošlosti i sadašnjosti, oniričkoga i stvarnoga, referencijalnoga i poetskoga, pri čemu se kao prepoznatljiva odlika autorova stvaralačkog procesa izdvaja jezgrovitost kazivanja.

Puštajući svoja djela da govore kako o različitim sudbinama, događajima i vremenima tako i o različitim načinima i oblicima pričanja u narativnome tekstu, Andrić naglašava da je upravo u priči *sadržana prava istorija čovečanstva.*⁷ Time Andrićeva priča dobija ulogu *sveznajućega pripovjedača*, pri čemu njegovi narativni tekstovi funkcionišu na principu *nefokalizovanoga heterodijegetičkog pripovijedanja* u kome nema restrikcije u pogledu *znanja.*⁸ S obzirom na to da priča poseduje *neograničeno znanje* dolazi se do zaključka da je narator teksta zapravo *sveznajuća priča*, koja predstavlja centralnu formu Andrićeva romansijerskog stvaralaštva. Pišući o istoriji i kreativnome činu pisanja, Radovan Vučković uočava da dnevničke knjige *Znakovi pored puta* i *Sveske* potvrđuju koliko je Andrić *poput Flobera, bio*

⁵ Dragan M. Jeremić, „Čovek i istorija u književnom delu Ive Andrića“, *Zbornik radova o Ivi Andriću*, ur. A. Isaković, Beograd, 1977, str. 153.

⁶ Petar Džadžić, *Hrastova greda u kamenoj kapiji, Mitsko u Andrićevom delu*, Narodna knjiga, Beograd, 1983, str. 18.

⁷ Ivo Andrić, „O priči i pričanju“, u: *Istorija i legenda*, Sabrana dela Ive Andrića, Beograd, Prosveta, 1976, str. 68.

⁸ Adrijana Marčetić, *Figure pripovedanja*, Narodna knjiga/Alfa, Beograd, 2003, str. 51.

preokupiran željom da izgrađuje, po cenu najvećih odricanja, lični stil, da sačinjava što savršenije pripovedačke oblike i da istovremeno potiskuje autorsko prisustvo u delu kako bi ono govorilo samo sobom.⁹ Takvom koncepcijom literarnih djela gradi se komunikacioni most između teksta i čitaoca putem kojega autor ispoljava svoju proznu umjetnost.

Savršenstvo umjetničkoga postupka Andrić dostiže u svojim narativnim djelima poput romana *Na Drini ćuprija*, *Travnička hronika*, *Gospođica*, *Prokleta avlija*, pripovijetkama *Put Alije Đerzeleza*, *Most na Žepi*, *Priča o vezirovom slonu* i drugima, u kojima autor na osoben način ispoljava kreativnost svoga stvaralačkoga uma. Iako se Andrić u svojim djelima vraća istoriji i kulturnome prostoru Bosne, modernost njegova pripovjedačkog dara posebno se manifestuje kroz tradicionalni ali istovremeno inovativni i autentični postupak strukturiranja priče, koja se razvija spontanom, jednostavnim načinom kazivanja, kojim se otkrivaju trostruka svojstva autora kao naučnika, mislioca i umjetnika, pri čemu Andrić predstavlja najviši umjetnički izraz savremene književnosti.¹⁰ Najznačajnije karakteristike njegova umjetničkog djelovanja prepoznamo u njegovome govoru u Stokholmu prilikom primanja Nobelove nagrade kada autor naglašava da *nije uopšte toliko važno da li jedan pripovedač opisuje sadašnjost ili prošlost, ili se smelo zaleće u budućnost; ono što je pri tom glavno, to je duh kojim je nadahnuta njegova priča, ona osnovna poruka koju ljudima kazuje njegovo delo*,¹¹ jer kako, takođe, konstatuje, *sto načina i*

⁹ Radovan Vučković, *Pisac, delo, čitalac: (o kreativnom pisanju, čitanju i interpretaciji)*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 59.

¹⁰ Vidi: Velimir Živojinović, „Pripovedačko delo Ive Andrića“, *Kritičari o Andriću, Ivo Andrić u svetlu kritike*, izbor i redakcija Branko Milanović, Sarajevo, Svjetlost, 1977, str. 65.

¹¹ Ivo Andrić, nav. d., str. 69.

puteva može postojati kojima pisac dolazi do svoga dela, ali jedino što je važno i presudno, *to je delo samo*.¹² U tome smislu, čitalac uranja u literarni univerzum Andrićeva djela otkrivajući njegove značenjske slojeve, dešifrujući simbole inkorporirane u tekst upoznavajući se tako s prošlošću, različitim vremenima i sudbinama ljudi, odnosno pričom o čovjeku i njegovome položaju u svijetu koji ga okružuje.

Inovativnost Andrićeva umjetničkog postupka ogleda se i u njegovoj sklonosti ka imaginativnome, nemimetičkome modelu strukturiranja teksta. Stoga, elemente fantastičkoga u Andrićevom realizmu primjećuje Predrag Palavestra,¹³ koji novi sloj pripovijedanja naročito prepoznaje u pripovijetki *Jelena, žena koje nema*. Time dolazi do saznanja da se, uvođenjem fantastičkoga u svoju prozu, Andrić oslobodio racionalno-realističkih normi i tradicionalnih paradigmi pri komponovanju literarnih djela:

*Primenom poetskoga postupka pri prevazilaženju i transponovanju objektivnog sveta i oslobađanjem primordijalnih subjektivnih i lirskih tvoračkih snaga, došlo se do granice fantastike, koja je najbolje mogla da uspostavi sklad neskladnosti i da nemoguće pretvori u istinu.*¹⁴

Kroz lik Jelene, *žene koje nema*, Andrić je pokrenuo iracionalne mehanizme i tako uspostavio dvije realnosti u svome poetsko-proznom triptihu: objektivna realnost (ona u kojoj se nalazi junak ali u kojoj Jelena ne postoji) i subjektivna realnost (unutrašnja realnost u kojoj junak oseća prisustvo Jelene).

¹² Isto, podvukla M. T.

¹³ Predrag Palavestra, „Elementi poetske fantastike u Andrićevom realizmu: ‘Jelena, žena koje nema’“, u: Svetozar Koljević, *Pripovetke Ive Andrića*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1983, str. 129–133.

¹⁴ Isto, str. 129.

Kombinovanjem ove dvije stvarnosti, odnosno mimetičkih i nemimetičkih parametara unutar teksta, gradi se fantastička priča, izgrađena na tajanstvenome, mističnome i simboličkome. Za razliku od priča sa izrazito realističkim narativnim odlikama, u pripovijetki *Jelena, žena koje nema* Andrić je pokazao na koji način se preplitanjem dvaju nivoa stvarnosti može *osvježiti* pripovjedački postupak, upotpuniti ga fenomenom fantastičkoga i tako napraviti preokret u odnosu na postojeće paradigme. Andrićevu sposobnost da uroni u sferu nadrealnoga i imaginativnoga prepoznaje i Stanko Korać koji elemente fanatističkoga pronalazi u romanu *Na Drini ćuprija*, u kojem slika kartanja na mostu, po njegovome mišljenju, predstavlja prilog fantastici koju Andrić nije zanemario u svojoj prozi.¹⁵ Sve to jasno ukazuje na činjenicu da je Andrić autor snažnoga imaginativnog izraza i autentičnoga modela komponovanja umjetničkih djela.

Osobenost Andrićeva kazivanja nalazimo i u jezičko-stilskim karakteristikama koje autora čine jedinstvenim i prepoznatljivim stvaraocem. Budući da se njegova proza naslanja na usmenu tradiciju, Dragiša Živković¹⁶ registruje bliskost u strukturiranju Andrićeve rečenice i narodnih pripovjedaka Vukovog načina kazivanja:

(...) u građenju i stilizovanju rečenice Andrić postiže rečeničku intonaciju koja je neobično bliska intonaciji narodne rečenice, a koja je istovremeno kvalitativno veoma mnogo iznad nje. Ono što je približava intonaciji narodne rečenice, to je blago i skladno talasanje intonacionog toka, jedna melodična

¹⁵ Stanko Korać, *Andrićevi romani ili Svijet bez boga*, Prosvjeta, Zagreb, 1989, str. 132.

¹⁶ Dragiša Živković, „Nekoliko stilskih odlika proze Ive Andrića“, u: *Ivo Andrić u svjetlu kritike*/izbor i redakcija Branko Milanović, Svjetlost, Sarajevo, 1977, str. 182–203.

*povezanost intonacionih preliva, bez skokova i čestih prekidanja intonacione visine.*¹⁷

Za razliku od opširnoga i sintaksički složenoga narodnog pripovjedača, Živković naglašava *jezgrovitost, punoću i potpunost* kazivanja kao bitne odlike Andrićeva pripovjedačkog zanata. Konciznost u iznošenju misli, prefinjenost u nijansiranju događaja, kao i smisao za detalj, predstavljaju nezanemarljivi dio autorove proze. Bogatstvo motiva i jezička mašta plijene čitaoca dozvoljavajući mu da sagleda djelo u potpunosti, jer Andriću, kao velikome eruditi, ništa nije strano. *On vidi sve, a njegov vid je jezik.*¹⁸ Stoga, njegovo stvaralaštvo čine djela najvećih estetskih dometa. Podjednako važan segment Andrićeva pripovjedačkog manira jeste i deskriptivni postupak, koji podrazumijeva registrovanje najsitnijih detalja neophodnih za potpun doživljaj ambijenta koji se želi predočiti čitaocu. *Ta izuzetna čulna snaga detalja vidljiva je u svakoj sceni u Andrićevim djelima,*¹⁹ i kako konstatuje Stanko Korać *spada u red najviših ostvarenja u umjetnosti detalja od Flauberta do Kafke.*²⁰ Jedan od primjera kojim se postiže ekspresivnost i umjetnički doživljaj prirode nalazimo u romanu *Travnička hronika*:

*Mećava je prošla kao gruba šala. Samo na obroncima su se belele tanke krpe snega. Zemlja je bila meka, kao prolećna, vidik ispran i dubok, planine modre, a na nebu čistom i bledoplavom, protezale su se, u dnu, dve-tri vatrene pruge svetlih oblaka iza kojih se krilo sunce i obasjavalo ceo kraj posrednom, neobičnom svetlošću. Sve je podsećalo na neke severne zemlje i predele...*²¹

¹⁷ Isto, str. 188.

¹⁸ Miodrag Pavlović, nav. d., str. 208.

¹⁹ Stanko Korać, nav. d., str. 67.

²⁰ Isto, 68.

²¹ Ivo Andrić, *Travnička hronika*, Dereta, Beograd, 2004, str. 102.

Slikovitost navedenoga pejzaža izvedena je jednostavnim ali pažljivo odabranim jezičkim sredstvima, kojima se konstituiše konkretan, precizan i cjelovit vizuelni efekat. Takva sintaksička strukturiranost implicira lakoću čitalačke percepcije, oslobođene dramskoga naboja, pre naglašnosti i kitnjastoga stila čime se posebno izdvaja Andrićev umjetnički talenat.

Analitičkim sagledavanjem Andrićeva proznog stvaralaštva nailazimo na određeni fragment teksta u kojem autor iznosi svoje poglede vezane za kritički pristup i valorizaciju umjetničkoga djela. Andrić, zapravo, ukazuje na lakoću i prebrzo donošenje zaključaka koji percepciju čitanja vode u pogrešan pravac:

Imam ponekad utisak da kritika pristupa piscima s naglašenim podozrenjem, sumnjom, gotovo islednički. Uvek kao da se traži ono poslednje, skriveno, šifrovano što je pisac želeo da kaže, s ciljem da 'uhvati na delu', demaskira u njegovim tobožnjim tajanstvenim namerama. Kao da pisac, pišući, hoće ili smeru da nešto posebno sakrije; naprotiv, on se otvara, on kazuje stvari, teži ka izvesnoj istini. Piscu treba pristupati kao prema vrednosti, kao prema nečem i nekom ko poseduje izvestan dar, izvesne (duhovne) sposobnosti i vrednosti, i negovati ga, podržavati u njegovom osnovnom nastojanju. I tek potom, rekao bih, dolazi posao kritike: da vidi, uoči, objasni vrednost te vrednosti, vrednost dela, pesničku ideju i jezik, a ne splet nekih tajnih ili mračnih namera.²²

Navedeno razmatranje, koje bi se moglo shvatiti kao sugestija kritičarima kako da pronađu put do jednoga književnoumjetničkog ostvarenja u cilju što kvalitetnije formulacije svoga suda, može se, takođe, dovesti u vezu sa onim koje nam daje Mirko Kovač u svome jedinstvenome autopoetičkom djelu *Evropska trulež*:

²² Miloš I. Bandić, „Razgovori sa Andrićem“, u: *Skupocene pristrasnosti, Ivo Andrić i male književne forme*, Prometej, Novi Sad, 1996, str. 222.

Piscu se može priznati hrabrost, ali za njega je najveće priznanje 'umeće'! Valjalo bi da naši kritičari i naše kritičarke posvete više brige majstorstvu koje je retkost, a ne hvatanju ukoštac s tabu-temama, s 'opasnom stvarnošću' što je česta pojava i to u rasponu od ludaka pa sve do uzornih pisaca. (...) posao kritike je da usprkos mode, zahteva vremena, tržišta, politike ili revolucije, brine isključivo estetsku brigu.²³

Ovim dijelom teksta Kovač nam, poput Andrića, eksplicitno iznosi osnovne zakonitosti umjetnosti, poziv umjetnika ali i njegovu ulogu u svijetu književnosti koju je potrebno prepoznati. Dakle, oba autora su prepoznala pogrešan pristup književne kritike u analitičkom rasuđivanju knjiga kojima se bave. Iz toga razloga, potpuno opravdano šalju poruku ali i pouku svima onima koji se žele baviti književnošću, odnosno književnim djelima šta to, zapravo, jedno književno djelo predstavlja ali i koja je suštinska uloga književnosti i književnika. Otkrivajući Andrićeve navode o njegovoj zadivljenosti pred majstorstvom Matavuljevih djela, Kovač konstatuje da *to isto sada važi za nas koji se divimo Andrićevom majstorstvu, njegovim čudesnim građevinama koje stoje jedna iznad druge.*²⁴ *Uvek je znao da održi pripovjedački oprez, da se povezuje s čitaocem, istrže ga iz osame i pruža mu osećaj da je u nekoj zajednici. I kao da je stalno imao na umu onu Čehovljevu: „bolje reći manje nego previše!“*²⁵, zaključuje Kovač. Upravo se u tome sastoji nevjerovatna snaga riječi kojom plijeni gotovo svako Andrićevo djelo.

Među brojnim specifičnostima Andrićeva pripovjedačkog procesa, posebno naglašavamo da je umjetničko savršenstvo njegovih literarnih ostvarenja jedno od rijetkih kvaliteta koje

²³ Mirko Kovač: *Evropska trulež*, Prosveta, Beograd, 1987, str. 79/80.

²⁴ Isto, str. 60.

²⁵ Isto.

književni stvaraoci mogu dostići. Kao izuzetan poznavalac strane književnosti, Andrić je predano usavršavao svoj pripovjedački postupak vodeći, pri tome, računa da svaki detalj brižljivo inkorporira u tekst. *Andrić je svoja djela izgrađivao odmjereno, naoko bez uzbuđenja, pojmljivo pazeći na svaku riječ, kao da vaja u kamenu za neka daleka vremena. Svaku je rečenicu odvagao, nastojeći ukloniti svaki kriv ili nepotreban potez, izbacujući sve ono što je moglo stršiti odviše bučno i lično* (Antun Barac).²⁶ Iako prepoznatljiv po preuzimanju motiva iz usmenoga nasljeđa, ovaj autor konstituiše osobeni univerzum u kome istorijska zbivanja predstavljaju idealnu podlogu za modelovanje umjetničke stvarnosti ili pak umjetničke istine. Preoblikovanjem svijeta stvarnosti u umjetničkom djelu, autor je uspostavio interferenciju različitih vremena u čiji je centralni prostor stavio čovjeka i njegovu sudbinu. *Malo ko je tako lijepo govorio o čovjeku, malo ko je tako nepokolebljivo i istrajno vjerovao u čovjeka kao što je Ivo Andrić. Pisao je Andrić o pomućenim umovima, o čovjeku kojega su strasti obrvale, o čovjeku koji robuje predrasudama i nagonima, o survavanju čovjeka u tamne vrtloge zla i mraka, pisao je o svemu što je mračna strana čovjekove ličnosti.*²⁷ Ovakvom koncepcijom literarnoga univerzuma Andrić je dostigao jedinstvenost, cjelovitost, polivalentnost i neponovljivu umjetnost pripovjedačkoga tkanja. Nepristrasnost kao i umjetnička distanciranost autora, dovodi nas do zaključka da Geteovo pravilo *umjetnikovo je da stvara a ne da govori* predstavlja osnovno poetičko načelo Andrićeva književnumjetničkog entiteta.

²⁶ Citirano prema: Radovan Vučković, *Velika sinteza (O Ivi Andriću)*, Svjetlost, Sarajevo, 1974, str. 407.

²⁷ Ljubomir Cvijetić, „Kako tumačiti Andrića“, u: *Travnik i djelo Ive Andrića, Zavičajno i univerzalno* (Zbornik radova sa naučnog skupa), IRO „Veselin Masleša“, OO Izdavačka djelatnost, Sarajevo, 1980, str. 64.

Literatura:

- Andrić, Ivo: *Travnička hronika*, Dereta, Beograd, 2004.
- Andrić, Ivo: *Znakovi pored puta*, Oktoih: Jumedia mont, Podgorica, 2007.
- Andrić, Ivo: „O priči i pričanju“ u: *Istorija i legenda*, Sabrana dela Ive Andrića, Beograd, Prosveta, 1976.
- Bandić I., Miloš: „Razgovori sa Andrićem“ u: *Skupocene pristrasnosti, Ivo Andrić i male književne forme*, Prometej, Novi Sad, 1996.
- Cvijetić, Ljubomir: „Kako tumačiti Andrića“, u : *Travnik i djelo Ive Andrića, Zavičajno i univerzalno* (Zbornik radova sa naučnog skupa), IRO „Veselin Masleša“, OO Izdavačka djelatnost, Sarajevo, 1980.
- Džadžić, Petar: *Hrastova greda u kamenoj kapiji, Mitsko u Andrićevom delu*, Narodna knjiga, Beograd, 1983.
- Jeremić, Dragan M.: „Čovek i istorija u književnom delu Ive Andrića“. *Zbornik radova o Ivi Andriću*, ur. A. Isaković, Beograd, 1977.
- Korać, Stanko: *Andrićevi romani ili Svijet bez boga*, Prosvjeta, Zagreb, 1989.
- Kovač, Mirko: *Evropska trulež*, Prosveta, Beograd, 1987.
- Marčetić, Adrijana: *Figure pripovedanja*, Narodna knjiga/Alfa, Beograd, 2003.
- Palavestra, Predrag: „Elementi poetske fantastike u Andrićevom realizmu: ‘Jelena, žena koje nema’“. U: Svetozar Koljević, *Pripovetke Ive Andrića*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1983.
- Pavlović, Miodrag: „Jedan pogled na Andrićevo delo“. *Zbornik radova o Ivi Andriću*, ur. A. Isaković, Beograd, 1977.
- Vučković, Radovan: *Pisac, delo, čitalac: (o kreativnom pisanju, čitanju i interpretaciji)*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.

- Vučković, Radovan: *Velika sinteza (O Ivi Andriću)*, Svjetlost, Sarajevo, 1974.

- Živković, Dragiša: „Nekoliko stilskih odlika proze Ive Andrića“. U: *Ivo Andrić u svjetlu kritike/ izbor i redakcija Branko Milanović*, Svjetlost, Sarajevo, 1977.

- Živojinović, Velimir: „Pripovedačko delo Ive Andrića“. *Kritičari o Andriću, Ivo Andrić u svjetlu kritike/ izbor i redakcija Branko Milanović*, Sarajevo, Svjetlost, 1977.